

BARRAQUES I PONTS DE BENS A MENORCA

Una herència viva

Jaume Mascaró Pons

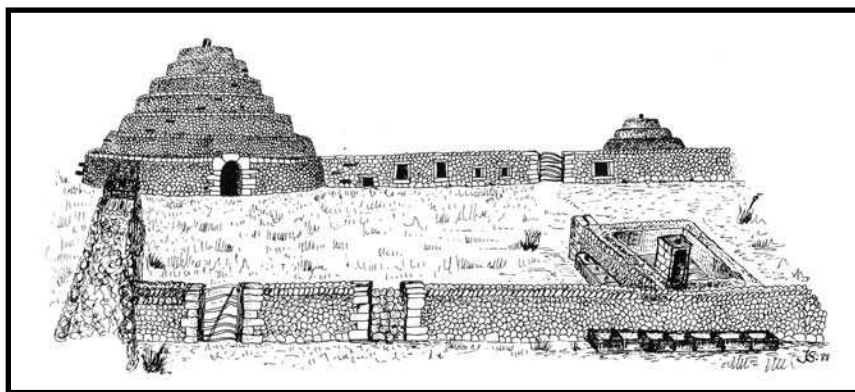
Institut Menorquí d'Estudis (IME)

La literatura paisatgística tendeix sempre a simplificacions que serveixen per sintetitzar algunes de les característiques més visibles d'un territori i sovint acaben convertint-se en tòpic àmpliament utilitzat per a la publicitat turística. En el cas de Menorca, els eslògans turístics més utilitzats no s'han elaborat a partir de la realitat del territori. «Menorca: la isla blanca y azul» (ja se sap que la publicitat i el turisme s'han d'escriure en foraster), van inventar els genis de la promoció turística. Literats i viatgers, en canvi, més que en els colors s'han fixat en altres elements (*Piedras y viento*, Màrius Verdaguier, 1927; *La isla del viento*, Cebrián, 1990...) que expressen molt més encertadament l'experiència col·lectiva de l'illa. Pedres i vent, tramuntana i tanques de parets seques, configuren un paisatge menys amable, però amb una força visual i sensitiva molt notables, que atorga a l'illa una identitat pròpia i diferenciada. Per a moltes persones, el terreny pelat i pedregós de la zona de tramuntana de Ciutadella, en el qual sobresurten les barraques, escampades en mig del camp, són algunes de les imatges més impactants del paisatge menorquí.

Per als que aprecien les construccions en pedra seca, les grans barraques escalonades, de fins a set o vuit pisos, representen una peculiaritat extraordinària en aquests tipus de construcció, tant per la seva magnitud, com per la seva acurada tècnica. Però a Menorca, aquests tipus de grans barraques no deixen de ser excepcionals i fruit d'un moment històric relativament recent. La majoria i les més grans, (Ses Truqueries, Son Salomó, Ses Arenetes) son del segle XIX i, segons diuen, van ser promogudes per un propietari terratinent, el Comte de Torre-Saura, tant per aprofitar mà d'obra disponible en èpoques de penúria econòmica, com per la seva afeció a

Barraca de Son Salomó.

Dibuix de la barraca de Son Salomó.

l'espectacularitat. De fet la gran majoria de les barraques escalonades d'una certa magnitud es donen al terme de Ciutadella i en finques que eren de la seva propietat. Potser no és aliè a aquest fet el que el Comte de Torre-Saura fos en aquella època el principal terratinent de l'illa i que havia rebut el reconeixement nobiliari com a Comte el 1817. Però, en qualsevol cas, les barraques no son només expressió del poder econòmic i social del seu promotor, sinó que tenien una funció agrícola ramadera específica, el de refugi del bestiar menut, en especial el de bens.

En la terminologia menorquina sobre les construccions de pedra seca, a part de les parets, solen distingir-se *barragues* i *ponts de bens*. Les barraques representen una denominació genèrica de totes les construccions que s'empren per a aixopluc de bestiar no boví, en especial porcs i bens, però en tant que es distingeixen dels ponts de bens, el terme 'barraca' se sol emprar per referir-se a les construccions de base interior circular, amb cúpula de falsa volta, feta per aproximació de filades, que culmina amb una pedra que fa de clau de volta. A l'exterior, presenten una estructura escalonada,

normalment amb dos o tres cossos, però les més grans, com la de Ses Truqueries o de Ses Arenetes, poden arribar a 8 ó 9 esglaons. Aquestes gran barraques sovint tenen una base exterior quadrada o en forma de ferradura, i es combinen amb una estructura frontal recta, que dona a un pati o quintana, en el qual hi pot haver un aljub, per a la recollida d'aigua de pluja i una sèrie d'abeuradores, ta-

bovina, lligada a la producció de llet i formatge, i en menor grau a la producció de carn. La ramaderia bovina, que ha generat també una important sèrie de construccions específiques, els *boers* (bouers), sempre ha estat complementària de l'activitat agrícola menorquina. El sistema de tres sementers (sembradura, guaret, rostoll) va permetre un cert equilibri, durant segles, entre agri-

va d'una llarga tradició ramadera, que els segles XIV, XV i XVI havia tingut moments d'esplendor. Hi ha testimonis documentals de què la llana de les ovelles menorquines era una de les més apreciades a Europa i el comerç de formatge d'ovella també era comú antigament. Encara avui, bens i ovelles són de raça autòctona menorquina de «rusticitat i prolificitat ben notable», segons

Exterior i interior d'un pont de bens.

llades en pedra. A la paret frontal s'hi solen inserir menjadores. Les barraques de porquim solen ser més petites i senzilles.

En canvi els ponts de bens (o ponts de bestiar) tenen una estructura rectangular, amb coberta de pedra, que pot ser de volta de canó, per a les més grans, però que habitualment es fa de amb dues filades de marès apuntades i amb cobertes de terra per sobre. Les portes, que solen estar a la part més curta del rectangle, es fan amb cantons de marès o combinades amb pedra, acabades en llinda o en arc adovellat. Alguns dels ponts més grans poden tenir més d'una porta, com el de Son Salomó i, fins i tot, amb menjadores inserides a la paret frontal, que, en aquest cas, és a un dels laterals. A vegades els ponts de bens més petits poden estar adossats a una paret seca, que constitueix una de les parets laterals de la construcció. Malgrat aquesta descripció genèrica, hi ha moltes variants, en funció del volum i de la ubicació de ponts i barraques.

L'abundància de barraques i ponts de bens a Menorca, —n'hi ha més de 500 de catalogades només a la zona nord de Menorca, sobre tot al terme de Ciutadella— fan pensar en una cultura ramadera ovina. Avui la ramaderia dominant és clarament

cultura i ramaderia, ja que aquesta complementava aquella. Però en qualsevol cas el nombre de vaques era reduït, en funció de l'extensió del lloc ('mas'). L'aparició, a finals dels anys quaranta del segle XX, de El Caserio, fàbrica de formatge en porcions, instal·lada a Maó, va anar incrementant la producció de formatge i l'augment progressiu de caps de bestiar boví, fins arribar els anys seixanta i setanta a un veritable monocultiu de farratges, al servei de la ramaderia bovina. El 1987, hi havia registrats 17.000 caps de bestiar boví, dels quals unes 12.000 eren vaques de muntanyes, per a un territori agrícola llaurat de 33.616 ha. (font: S. Marí, S. Florit, P. Pons, «L'agricultura de Menorca», *Enciclopèdia de Menorca, Economia de Menorca*, vol. XII, 1991). Avui, la cabana bovina ha baixat, però és encara superior als 15.000 caps, tot i que han disminuït les explotacions i malgrat els avatars d'El Caserio, comprada fa uns anys per Kratf Co. i recentment per Nueva Rumasa.

En canvi, la ramaderia ovina es considerada des de fa molts d'anys complementària i secundària respecte de la ramaderia bovina, perquè pot aprofitar els terrenys menys aptes per a l'agricultura de cereal, tradicionalment, o de farratge en l'actualitat. Però aquesta ramaderia és here-

expressió d'un expert, però la manca de control genètic fa que la seva «puresa» com a raça autòctona sigui actualment molt discutible. Però el més notable és que malgrat el seu caràcter secundari, el nombre de caps censats el 1987 (cf. l'estudi citat anteriorment) era de 17.060 bens, distribuïts en 423 explotacions, de les quals 141 al terme de Ciutadella.

Barraques i ponts de bens no són només testimonis arcaics d'una història ramadera ja acabada, ni simples i il·lustres ornaments del paisatge de pedra construïda a Menorca. El bens que encara es poden veure sortint dels ponts que hi ha a la zona de Nati, al nord de Ciutadella, no hi són per a satisfer l'afeció a l'exotisme dels turistes. Els bens són encara al seu lloc, com les seves cases: barraques i ponts.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPS EXTREMERA, Antoni i ELORDUY, Juan (eds.), *El camp de Menorca. Patrimoni etnològic construït*, Consell Insular de Menorca/Ajuntament de Ciutadella/«Sa Nostra», Palma de Mallorca, 1998.
- SASTRE MOLL, Jaime, *Las barracas menorquinas*. Treballs del Museu de Menorca, núm. 9, Maó, 1989.